

AMASYALI STRABON VE ANADOLU MADENLERİ - I

Urungu Erdal ÖZER/Maden Mühendisi

Antik Çağ coğrafyacısı Amasyalı Strabon, yaklaşık M.S. 7 yılında yazdığı, 2000 yıllık Geographica adlı 17 ciltlik eserinin Anadolu'yu anlatan 7., 8. ve 9. ciltlerinde, Anadolu topraklarında madencilik uğraşları ve maden sahaları ile ilgili önemli açıklamalar yapmaktadır. Günümüzde halen güncel madencilik çalışmalarının sürdürüldüğü Sart Çayı, Ovacık ve Çanakkale'deki altın madenlerinden, İşçehisar, Marmara Adası ve Milas'daki mermer sahalarına kadar daha bir çok maden sahası hakkında ilginç açıklamaların yer aldığı Strabon'un, bir tarihi belge değerindeki eşsiz eseri günümüze halen ışık tutmaktadır.

Strabon, M.Ö. 64 veya 63 yıllarında Amaseia (Amasya)'da doğmuştur. Varlıklı bir aileden geldiği için iyi bir öğrenim görmüş ve istediği kadar gezmek olanağına sahip olmuştur. Öğrenimine çok önem verilmiş olan Strabon ilk olarak Tralleis (Aydın) yakınlarında Nysa'da (Sultanhisar) dönemin ünlü eğitimcisi Artemidoros'un yanında derslere başlamış, daha sonra Roma'ya giderek coğrafyacı Tyrranion ve Silifkeli filozof Ksenarkhos'un derslerine devam etmiştir. İskenderiye'deki kütüphanede çalışmalarını sürdürmüş ve daha sonra yaklaşık 57 yaşlarında doğduğu Amasya'ya geri gelerek ömrünün geri kalan 30'a yakın yılını burada dev eserleri; 47 ciltten oluşan "Tarih" ve 17 ciltten oluşan "Coğrafya" yı yazarak geçirmiştir.

Günümüzde bakır, kurşun, çinko, gümüş ve altın yatakları bakımından zengin bölge olan ve

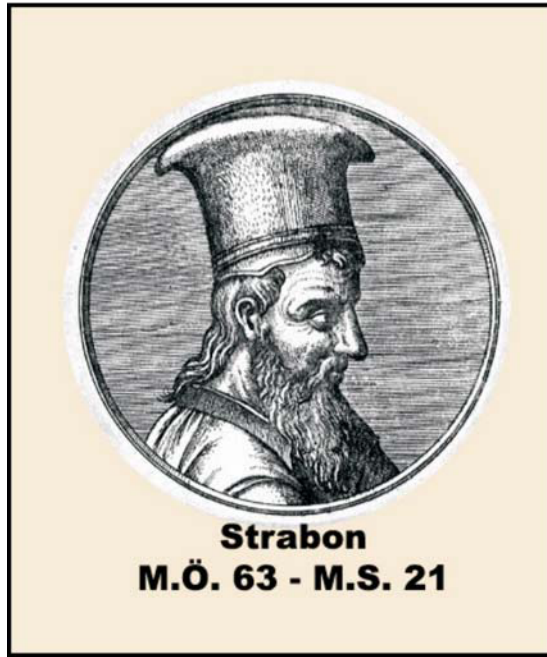
Strabon'un Khalybe, Alybes yada Halizonia olarak söz ettiği bugünkü Gümüşhane, Bayburt, Ordu ve Tirebolu, Trabzon illerini kapsayan bölge için gümüş ve demir madenlerinden söz edilmektedir.

...Karada madenler vardır, daha eski devirlerde gümüş madenleri de olduğu halde, bugün sadece demir madeni kalmıştır. Bu bölgedeki kıyı olağanüstü dardır, zira orman ve madenlerle dolu olan dağ bunun hemen üstündedir ve kıyının çoğu işlenmiştir. Böylece madencilere hayatlarını kazanabilmeleri için madenler ve denizle meşgul olanların da geçimlerini sağlayabilmeleri için balıkçılık, özellikle palamut ve yunus avı kalır.

Gümüşhane'nin eski adının Argyropolis yani "gümüşşehri" olduğu ve antik çağlarda bu bölgede madencilik yapıldığı biliniyor. Bu bölgede yaşayan Khalyb'lerin başka kaynaklarda gümüşü çıkaran, demiri keşfeden, madencilik ve metalurji'yi bilen bir kabile olduğu; "Khalybler Moissoniklerin boyunduruğu altında yaşıyor, özellikle demir işçiliği ile geçiniyorlardı."

şeklinde söz edilen Ksenophon'un Anabasis adlı eserinde ve Odios'la Epistrophos komuta eder Alizonlara, ta uzaklardan gelirler gümüşün yurdu Alybe'den dizeleriyle Homeros'un İlyada adlı eserinde bu görüş desteklenmiştir.

Ag veya Ar simgeli Gümüş'lün adı Argyro Strabon'un Çanakkale'nin İda yani Kazdağları ve çevresini anlatırken yine karşımıza çıkıyor. Yörede Balya'ya kadar zengin metal madenleri olduğu biliniyor. Balya'nın 1939 yılında devletleştirilene kadar Fransızlarca işletilen bakır, kurşun çinko madenlerinin varlığı bilinmekle birlikte, Argyria'nın bugünkü Edremit'in kuzeyinde Hamdibey, Kalkım çevresi olduğu bazı antik haritalarda işaretlenmiştir.

"gümüşün doğum yeri neresidir" sözünü doğrulamak amacıyla aynı varsayımı desteklemek için uydurulmuş bir isimdir. şeklinde yazmaktadır.

Kazdağları'nı anlatan Strabon ilginç bir madenden söz ediyor;

...Skepsis'den sonra Andeira, Pioniai ve Garagara topraklarına gelinir. Burada, Andeira civarında yandığı zaman demirleşen ve sonra bir cins toprakla bir fırında ısıtılınca "yalancı gümüş" elde edilen bir taş vardır ve buna bakır katarak, bazılarınca "dağ bakırı" denen karışım elde edilir. Kitabın çevirmeni Prof. Dr. Adnan Pekman'ın dip notunda, yalancı gümüş "çinko", dağ bakırı Latince'si "orichalcum" olarak yer almıştır. Skepsis'in Bayramiç yakınlarında olduğu biliniyor ve buraya ait günümüzde Bayramiç-Kuştepe sahasında % 11.72 Zn ve % 0.97 Pb, % 0.49 Cu tenörlü, önceki yıllarda işletilen yatakta 15.500 ton tüvenan cevher olduğu MTA'nın rezerv kayıtlarında vardır.

Strabon bugünkü Kastamonu'ya bağlı Taşköprü (Pompeiopolis) ve çevresini anlatırken madencilerin o dönemdeki -aslında günümüze göre çok da değişmeyen- çalışma koşullarını şöyle anlatıyor;

...Sandarakurgion Dağı'nın yapılan madencilikten dolayı içi boşaltılmıştır, çünkü işçiler altında büyük oyuklar açmışlardır. Maden, vergi mültezimleri tarafından işletilmekteydi ve burada suçlarından ötürü pazarda satılan tutsakları madenci olarak kullanmaktaydılar, çünkü işin zahmetinden başka, madendeki havanın ve cevherin berbat kokusundan ötürü burada çalışmanın hem öldürücü ve hem de dayanılmaz olduğunu söylerler, öyle ki işçiler kısa sürede ölmeye mahkumdurlar. Bundan başka sayıları iki yüzden fazla olmayan işçiler devamlı hastalık ve ölümlerle telef olduğundan, ocak yararlanılmaya elverişli olmamakta ve dolayısıyla çoğu zaman çalıştırılmamaktaydı.

Sandarakurgion Dağı'nın, Küre Dağları olabileceğini sanıyorum. Yakın madencilik tarihimizde Zonguldak, Soma ve diğer kömür veya

maden havzalarında ilk olarak mahkumların madenci olarak çalıştırıldığını ve yaşam koşullarının Strabon'un anlattıklarına benzer olduğunu biliyoruz. Ayrıca Strabon bize, 8 Eylül 2004 tarihinde, ocaktaki yangından çıkan zehirli gaz nedeniyle 19 madencinin şehit olmasıyla sonuçlanan Küre maden yangını hatırlatarak antik çağdan beri madencilik alanında çok şeylerin değişmediğini düşündürüyor.

...Bundan sonra Halys Irmağının ağzına gelinir. İrmak "Halai" (Tuzlalar) yakınından geçtiği için bu ismi almıştır. Burada Strabon Kızılırmak'ın eski adının "Halys olduğunu ve bunun ırmağın "Halai" adı verilen "tuzlalar"'ın yanından geçmesinden kaynaklandığını belirtiyor. Aklımıza hemen bir soru gelebilir... Madencilikte "Halit" adının kaynağı "Halys" olabilir mi?

Strabon anlatırken tuz tekrar karşımıza çıkıyor. Çanakale'nin Ayvacık yakınlarındaki yüzeye çıkan sıcak suların çevreye yayılması ve içerdiği tuzu bırakması ile oluşan doğal tuzlaları anlatıyor.

...Lekton'dan itibaren içe doğru çok büyük olmayan Halasion Ovası ve Hamaksitos yakınlarındaki Tragasaion Tuzlası gelir. Burada tuz doğal olarak mevsim rüzgarları nedeniyle donar.

Burada bulunan köyün eskiden beri adı Tuzla.

Hatta Osmanlı dönemindeki adı da Kızılca Tuzla olduğu biliniyor. Günümüzde dahi çevredeki köylüler tuz ihtiyacını buradan karşılar. Köyün çok eski bir yerleşim yeri olduğu, 1366 yılında Murat Hüdavendigâr tarafından yaptırılan cami ve cami çevresinde bulunan Roma ve Bizans devri mermer temellerden anlaşılıyor. 1980'li yıllarda MTA'nın sıcak su sondajları yaptığı köyde günümüzde kaplıca ve tuz fabrikası bulunuyor.

çevresinde bulunan Roma ve Bizans devri mermer temellerden anlaşılıyor. 1980'li yıllarda MTA'nın sıcak su sondajları yaptığı köyde günümüzde kaplıca ve tuz fabrikası bulunuyor.

Amasyalı Strabon kitabında Milas, Marmara Adası ve Afyon mermer ocaklarını ayrıntılı olarak anlatıyor. Mermerin dönemin değerli bir madeni olduğunu, çıkarıldıkları yerden yakın çevredeki büyük şehirlere ve hatta Roma İmparatorluğunu merkezinin bulunduğu İtalya'ya kadar ihraç edildiğini vurguluyor;

...Fakat Mylasa'ya gelince: O son derece verimli bir ovardır; ve ovanın yukarısında kule gibi bir tepe ve en iyi beyaz mermer ocağı bulunan bir dağ yükselir. Şimdi bu ocak büyük yarar sağlamaktadır, çünkü burası yapılar ve özellikle tapınakların yapımı ve diğer genel yapıtlar için bol miktarda ve kolay çıkartılabilen bir taş kaynağıdır. Bu nedenle kent diğerlerinden fazla olarak her şekilde portiklerle** ve tapınaklarla süslenmiştir.

Parion'dan Priapos'a kıydan seyahat ederken, eski ve yeni Prokonnesos'la karşılaşırız. Sonrakinin (Yeni Prokonnesos) bir kenti ve zengin, iyi yönetilen bir mermer ocağı vardır. Dünyanın bu kısmında, kentlerdeki özellikle Kyzikos'taki güzel sanat eserlerinin çoğu bu mermerlerden yapılmıştır.

Yukarıda Strabon'un söz ettiği Parion ve Priapos, Biga yakınlarında, deniz kıyısındaki Kemer ve Karabiga'dır. Aslında Marmara Adası yani Prokonnesos bu iki yer arasında değil, fakat kıydan kolayca görülebilir. Prokonnesos mermerleri değerli bir mermer olarak tarihsel bir çok önemli yapılarda kullanılmıştır. Bunlardan bazıları; Dünyanın yedi harikasından biri olarak bilinen Mousolos'un mezarı, Ayvacık-Gülpınar'daki Apollon Smintheus Tapınağı ve Çırağan Sarayı olarak sayılabilir. Ayrıca Bizans İmparatoru Theodosios'un bir kanunla mermer ocaklarında çalışanların hiç bir zaman adayı terk edemeyeceklerini bildirmesi mermer madencisine verilen önemi göstermektedir.

...Synnada (Şuhut) büyük bir kent değildir; fakat önünde, çevresi hemen hemen altmış "stadion" olan zeytin ağaçları ekili bir ova uzanmaktadır. Bunu

ötesinde Dokimia Köyü (İscehihar) ve keza synnadik mermer ocağı, her ne kadar yerliler ona Dokimete veya Dokimaion derlerse de, Romalılar ona bu adı vermişlerdir. Önceleri bu ocaktan küçük çapta taşlar çıkarılırdı; fakat şimdi Romalıların aşırı istekleri üzerine büyük monolit sütunlar çıkarılmaya başlanmıştır. Ve bunlar renklerinin çeşitliliği bakımından hemen hemen su mermerlerine yakındır. Gerçekten bu kadar ağır olan bir yükün denize taşınması gücü, ölçüleri ve güzellikleri dikkat çeken bu sütun ve parçalar Roma'ya gönderilir.

Strabon'un anlattıklarına ilave olarak "Grek ve Roma dönemlerinde Afyonkarahisar ve Çevresi"ni yayınlayan Thomas Drew-Bear; Synnada'da, Dokimion yakınındaki büyük mermer ocaklarını idare eden Roma yöneticilerinin ofislerinin olduğunu, şehrin akropolünün, şimdiki Şuhut Belediye Parkı olan höyüğün üzerinde kurulduğunu anlatarak aşağıdaki bilgileri veriyor;

Dokimeion'da Persis Dağı'nda bulunan taş ocaklarında, hem beyaz mermer (Afyon Şekeri) hem de mitolojiye göre tanrıça Kybele'ye aşık olan ve burada vahşi bir domuz tarafından yaralanan Attis'in kan lekelerinin olduğuna inanılan kırmızı damarlı beyaz mermer çıkarılmaktadır. Bu mermer dünyada sadece İşçehisar'da bulunur.

Dokimeion Roma İmparatorluğu'nun en büyük mermer ocağıydı. Mermerler ara yollardan ve su yollarından güçlükle antik Ege limanlarına taşınarak Roma'ya kadar ihraç ediliyordu. İtalya'da Ostia Limanı'nın mermer depolarında ve Tiber Nehri kıyılarında, İscehisar'dan aynen ocaklardan geldiği gibi istiflenen bir çok mermer bloklar ve sütunlar bulunmuştur.

* : 1 stadion 600 ayak yada 30 stadion 5,5 km (Anabasis-Ksenophon)

** : Portik: heykel şeklinde, süslü mermer sütunlar.

Prokonnesos mermeri
Boston Müzesi